

Anmälningar och notiser

Per-Markku Ristilampi: *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet.* Lund/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1994. (Diss.)

Försommaren och sommaren 1994 visas flera TV-reportage från de mest omdebatterade "miljonprogram"-förorterna i Stockholm och Göteborg och från Rosengård i Malmö. Kommunalråd och fastighetsägare vill få lagliga möjligheter att förhindra inflyttning av fler invandrare i bostadsområdena. "Ghetton" bildas, de sociala problemen koncentreras och områdena förslummas är det samstämmiga budskapet. Bilderna som illustrerar budskapen är nästan identiska från det ena reportaget till det andra. En

ensam blågul balkongflagga på ett höghus ska visa på invandrarstätheten. Några ungdomar och alkoholister som hänger framför ett graffiti-"bombat" köpcentrum står för att missbruk och kriminalitet frodas på området. Stora kala stenfasader kontrasteras mot prunkande villaträdgårdar. En likaledes "bombad" gångtunnel under den stora trafikleden blir den hotande mörka gränsen mellan villaträdgårdarnas respektive stenhusens område. Kommun råd ställs till svars inför reportage och kamera uppställda mitt på en skräpig parkeringsplats mellan höghusen. Bildspråket är torftigt och förutsägbart, samma bilder upprepas i fragmentariska sekvenser gång på gång under samma reportage. Trots den nästan töntiga uppläggnings talar bilderna direkt och effektivt till våra känslor. Som utomstående betraktare har man svårt att värja sig mot det budskap som närmast hamras in med reportagen.

Per-Markku Ristilampi har efter en genomgång av tidsningsartiklar som skrivits om Rosengård under tjugo år, 1968—1988, samt artiklar om Stockholmsförorter, visat att sådana reportage utgör en egen

episk genre som dominerar skildringen av "miljonprogrammets" förorter sedan en lång tid tillbaka, ett sätt att skriva som han kallar "den svarta poesin". I artikel efter artikel och i de forskningsrapporter som producerats om området återkommer ett språk laddat med ord som ständigt upprepas: asfalt, betong, tomhet, sterilitet, snålblåst, ensamhet och isolering, skilsmässor, sociala problem, busliv, kommersialism. Ett symbolmättat svartvitt språk som i tidningarna åtföljs av likaledes svartvita bilder, vars motivval och perspektivförskjutningar förstärker budskapet. De här stereotypa beskrivningarna är inget speciellt för skildringen av Rosengård utan återkommer i en eller annan form om i stort sett alla förorter byggda under samma tid. Rosengård i Malmö, Tensta/Rinkeby och Skärholmen i Stockholm och Hammarkullen i Göteborg har blivit till symboler för fenomenet *förort*. Sedan början av 1970-talet har de också varit symboler för ett samhälleligt misslyckande.

Att beskrivningarna ser ut så här kan inte direkt sägas bero på slentrian eller brist på fantasi hos reportrar och rapportför-

fattare. Dessa utformade med sina texter och ikonografier, tillsammans med utsagor från politiker, stadsplanerare, arkitekter, socialarbetare samt boende i och utanför förorterna, *en diskurs om förorter*.

"Det har skapats speciella dikotomier av ont- och gott-relationer som är mycket svåra att bryta sig ur. Det verkar som om den som skriver eller uttalar sig om Rosengård är tvungen att välja bland redan cementserade sätt att beskriva området. Den tidigare diskursen överlever som en riktlinje för vad som är möjligt att säga i nuläget." (Ristilammi 1994:38)

Ristilammi har själv bott en stor del av sin uppväxttid i stadsdelen Rosengård i Malmö. Hans avhandling om stadsdelen är personligt hållen och engagerad. Men den är inte i första hand ett genmäle till tjugo års kritiska skrivelser om Rosengård. Ristilammi instämmer till största delen med kritikerna att Rosengård inte var något bra område eller någon bra uppväxtmiljö. Däremot känner han inte igen sig i den konstruktion av verkligheten som kritikerna åstadkommit, något som han delar med många andra innevånare i "miljonprograms"-områdena. Det är dessa berättelser om förorten han ger sig i kast med att analysera. Ristilammi säger att han vill "betrakta betraktaren" för att se hur de kritiska berättelserna om Rosengård speglar det omgivande samhället. Han har inte enbart studerat tidningsartiklar, utan också intervjuat boende och arbetande där. Men syftet är inte att

studera någon antagen gemensam Rosengårdskultur, utan analysera Rosengårdsidentiteten i förhållande till social stratifiering och sociala hierarkier. Ristilammi ansluter sig till George Marcus' resonemang om att det moderna samhället bryter sönder det homogena lokalsamhälle, som etnologer och antropologer nu under lång tid omhuldat som studieobjekt. I stället erbjuds många andra utgångspunkter i samhället för individens produktion av sin identitet än de lokala förhållandena på den plats personen eller gruppen lever och agerar på.

Det som Rosengård ger sina innevånare är däremot "annorlundahet", avskildhet från det övriga samhället, och det är studiet av de processer som skapar och återskapar denna "annorlundahet" som Ristilammi anger som huvudsyftet med sin undersökning. Han finner och beskriver tre olika historiska faser i denna konstruktion av Rosengårds "annorlundahet".

I. Under den första fasen är Rosengård ett uttryck för den svenska modellen som utlovar en "klassresa" och "tidsresa" in i det moderna samhället genom en geografisk förflyttning till det nya bostadsområdet.

II. Under den andra fasen avsöndras Rosengård från det omgivande samhället. Den positiva annorlundaheten förbyts i negativ. Social stigmatisering hotar Rosengårdsborna. Enbart flytten till Rosengård har inte löst de sociala problemen. Nu hyllas förändring genom aktivering.

III. Den tredje fasen i konstruktionen av annorlundahet är en diskurs om det *etniskt* annorlunda. Genom att invandrare och flyktingar koncentrerats till området har Rosengård, som från början var den svenska modernismens projekt, kommit att bilda kontrast mot det svenska.

Rosengårds ställning som en *gränszon* där den kulturella kontrollen är svagare än i andra delar av samhället, en kulturell "frizon" där man kan vara annorlunda, har grundläggande betydelse för tredje fasen av konstruktionen av denna annorlundahet, den etniska annorlundaheten. När flyktingströmmarna tilltog under 1980-talet uppstod i Rosengård, framför allt i skolorna, ett möte mellan svenskar och invandrare från många olika kulturer. Här fanns utrymme för "kulturell kreolisering", att mer eller mindre valfritt blanda kulturella uttryck från många olika länder. Den kulturella "frizonen" gör det också möjligt för vissa invandrargrupper att sluta sig inom sig själva när de blir tillräckligt många i området. I takt med att den sociala stigmatiseringen av de boende har ökat har också allt fler svenskar flyttat ut ur området, vilket minskar kontaktytorna mellan invandrare och svensk kultur. "Man kan inte säga att man bor i Sverige när man bor i Rosengård", säger en ung invandrare i en intervju (s. 117). Koncentrationen av invandrare tenderar också att accentuera den gräns som motorvägen utgör mellan bostadsrätter och hyresrättslägenheter

(även om många invandrare också köpt bostadsrätter).

Den etniska annorlundaheten tenderar att öka Rosengårds avskildhet från det omgivande samhället. Likaväl som de boende i övriga områden i Malmö skapar en skarp social distinktion till Rosengårdsborna som de definierar som de "andra", så tenderar, enligt Ristilammi, invandrarna i Rosengård att se svenskarna som de "andra" och det svenska samhället som en enhet. Rosengård som är framsprunget ur det svenska moderna projektet har omladdats till att bli en gränzon mot Sverige.

Diskursen om Rosengård har fått sin uppkomst i beskrivningen av verkliga problem som uppstod i samband med samhällsförändringarna på 1960- och 1970-talen. Men som Ristilammi påpekar så har diskursen ett komplicerat förhållande till verkligheten eftersom den införlivat ideologiska svartvitmålningar och skapat *symbolen* Rosengård som betecknar och som förenklar komplicerade och motsägelsefyllda samhällsföreteelser. Han säger att det är svårt för Rosengårdsborna att:

"... bryta sig ur denna 'narrativa helhet' eftersom den delvis styrs av krafter utanför deras kontroll. En av dessa krafter är distinktionsprocessen som närs av diskursen och återskapar den. I denna process återskapas och förstärks områdets annorlunda gentemot övriga Malmö, och ökar kravet på insatser från de statliga och kommunala myndigheterna. Här åter- och nyskapas moder-

niteten genom förhållanden till problemen på Rosengård. I den meningen artikuleras det post-industriella samhället inte genom ett politiskt centrum, utan i dess periferi där gränserna är extremt tydliga. Rosengård är ett av dessa perifera gränsland." (s. 136—137)

I sitt sätt att ge sig i kast med analyser av politiska processer, maktrelationer och i sitt engagemang för förtryckta grupper har Ristilammi mycket gemensamt med Cultural Studies. Hela avhandlingen slutar med en obesvarad fråga om ett svårslöst problem: "Hur ska den poetik se ut som kan beskriva förorter på ett sätt som inte innebär produktion av annorlunda och stigmatisering?" (s. 155)

Lars Holstein

*

Minou Fuglesang: *Veils and Videos. Female Youth Culture on the Kenyan Coast*. Stockholm: Stockholm Studies of Social Anthropology: 32, 1994.

Antropologen Minou Fuglesang har skrivit något så ovan-

ligt som en avhandling om ungdomskultur på södra halvklotet. Närmare bestämt handlar den om unga flickors identitetsarbete och medieanvändning i det mångkulturella samhälle som Lamu i Kenya utgör. Befolkningen på ön Lamu belägen utanför Kenyas kust består till största delen av swahilitalande muslimer av afrikanskt-arabiskt ursprung. Den nya tiden har gjort sitt intåg också i denna del av världen och åtminstone för det övre skiktets kvinnor har en uppluckring av könssegregationen inletts. Utbildning och yrkesarbete gör nya arenor tillgängliga för kvinnorna och medför att frågor reses om relationer mellan generationerna och mellan män och kvinnor. I och med kvinnans tillträde till offentligheten är inte männens och den äldre generationens bestämmanderätt över kvinnorna längre självklar. Förändringsprocessen är också en följd av den globalisering som den moderna masskommunikationen medför; den ökade läskunnigheten, turismen, arbetsemi-grationen och media drar in Lamu i det transnationella idéflödet. I skolor, biografer, vid privata videosessioner i hemmen diskuterar de unga kvinnorna de nya rollerna och populärkulturen tillhandahåller via filmtidningar, filmer, musikkassetter etc. det främsta materialet för bearbetandet av identitet.

Impulserna till förändring kommer från många olika centra. Den nationalistiska retoriken från de kenyanska ledarna i de inre delarna av landet upp-

manar till modernitet och utveckling. Det indiska filmmelodramat såväl som den amerikanska tvåloperan och filmindustrin förespråkar också ett modernt levnadssätt för kvinnorna, en levnadstil som kännetecknas av rörlighet, upplysthet och med den romantiska kärleken som ledstjärna. De islamiska väckelserörelserna, de reformatoriska såväl som de fundamentalistiska, bildar moteld med sin fokusering på den kvinnliga dygden. De unga kvinnorna skapar i identitetsarbetet ny mening och ingredienserna hämtas från de moderna argumenten och de traditionella värderingarna. Den fråga de ständigt ställs inför är: hur leva som en modern kvinna utan att överskrida anständighetens gränser? Den yngre generationens kvinnor i Lamu är ständigt i färd med att förhandla med den äldre generationen om viktiga värden. Hur ska man balansera mellan det moderna, som ungdomarna själva ser som prestigefyllt och eftersträvänsvärt, och det traditionella, så att man inte blir stämplad som oblyg?

Denna fängslande avhandling sträckläste jag faktiskt från pärm till pärm i ett enda svep, fascinerad av denna för mig så främmande värld och besegrad av ett skrivsätt som låter en komma de unga kenyanska kvinnorna mycket nära. Fuglesang sätter in användandet av massmedia i sitt sammanhang. Den teknik som hon använder för att få fram den kontext som är så helt avgörande för hur människor tolkar populärkulturen, är att ge impressionis-

tiska beskrivningar av miljön och av samspelet mellan människor, att lyfta fram informanterna bland annat genom många citat och dessutom genom att välja ut vissa informanter som beskrivs mycket utförligt.

Den kvinnliga ungdomskulturen med mode, dans och romantiska filmmelodraman är central i de unga kvinnornas identitetskonstruktion och avhandlingen lyfter särskilt fram det indiska filmmelodramats betydelse. Hur använder sig kvinnorna av det som de ser? Fuglesang beskriver hur ungdomarna hämtar stoff från melodramat till att bearbeta nya roller och utforma nya former av relationer. Hon påstår att melodramat inte bara innebär negativ, passiv verklighetsflykt, som bland annat har hävdats av en del feministiska forskare, utan också tillhandahåller inspirerande visioner av alternativa sätt att leva. Därmed ställer hon sig på de unga kvinnornas nivå och försöker betrakta populärkulturen utifrån deras horisont.

Fuglesang demonstrerar den ena sidan av populärkulturen, de positiva, kraftgivande visionerna, på ett övertygande sätt. Men det finns, enligt min mening, även en annan sida hos t.ex. filmmelodramat, den som hjälper till att bevara kvinnans underordning, och den har hon inte sett. Jag ställer mig frågande till att populärkulturen heltigenom fungerar så att självförtroendet stärks hos de unga kenyanska kvinnorna. Det indiska filmmelodramat, såväl som filmerna och tvål-

operorna från väst, har den romantiska kärleken som ledande tema. Visst är det lätt att se den romantiska kärlekens emancipatoriska potential i ett traditionellt muslimskt samhälle där sexualiteten helt dikteras av patriarkatet, men den kan också ses som en myt som maskerar det moderna könskontraktets hierarkiska uppbyggnad och underordnande funktion.

För Fuglesang tycks populärkulturens myter endast och oproblemiskt handla om ett frigörande av undertryckt sexualitet, där de skulle kunna likställas med den folkliga poesi som i alla tider har uttryckt eviga känslor av passion och idealisering, känslor som varit förbjudna av det patriarkaliskt uppbyggda muslimska samhället med dess arrangerade äktenskap. Författarinnan ser bara populärkulturens frigörande potential, inte möjligheten av nya förtryckarmekanismer. Hon beskriver hur det, i och med att den romantiska kärleken blir mer och mer äktenskapsgrundande, blir allt viktigare för de kenyanska flickorna att genom sin skönhet och sitt behag attrahera en man och bli vald. I väninnegruppen finns det t.ex. en stor press på flickorna att de ska ha en beundrare, den som inte är utvald av någon man har mycket låg status. Fuglesangs totala bejakelse av populärkulturen som ett medel till frigörelse, gör att hon inte ser den nya falluckan. Ska kvinnan på Lamu gå från det förtryck som arrangerade äktenskap och uteslutning från den offentliga världen utgör — till att som den västerländska

kvinnan bli manipulerad av den romantiska kärlekens myter, massfabricerade av den indiska eller hollywoodska drömfabriken?

Fuglesangs avhandling är ett förverkligande av det inom

Cultural Studies ofta uttalade idealet att kombinera medieanalys med "den levda verkligheten". Analysen av den lamuanska unga kvinnans användning av massmedia, den rika beskrivningen av kontextens betydelse för tolkningen av det vi ser, hör och läser och det empatiska förhållningssättet till de människor hon studerar — allt detta utgör avhandlingens styrka.

Marianne Liliequist

Stöd utgivningen av
KULTURELLA PERSPEKTIV

Prenumerera!

175 kronor för fyra nummer 1994

Postgiro 65 33 59 – 0